

Лірика Ліни Костенко. Аналітичні етюди

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (29).

Марко В. Лірика Ліни Костенко. Аналітичні етюди; 7 стор.; кількість бібліографічних джерел – 1; мова – українська.

Анотація. Пропонується аналіз та інтерпретація поезій Ліни Костенко «Біла симфонія», «Імма Сумак», «Послухаю цей дощ», «Затінок, сутінок, день золотий...».

Ключові слова: Абсолют, ідеал, символ, інтерпретація, код.

Наближення до Абсолюту

У творчості Ліни Костенко провідна роль належить естетичному ідеалу. Він присутній у кожному її творі, на всій творчості залишає свій знак. Тексти поетеси, як і Біблійні, багатозарові. На кожному рівні – від мікроструктури (тропів, предметних деталей) до концептуальної осі, навколо якої обертається її художній світ, – твори авторки містять у собі таїну, яка відкривається лише чулому серцю й допитливому розуму. Якщо в Біблійних текстах мірою людини і всіх речей виступає Бог, то в творчості Л.Костенко концептуальна вісь тримається на ідеалі правди, краси, любові, свободи, честі. Цим ідеалом авторка вимірює себе, власне, свою ліричну героїню як квінтесенцію своєї особистості, вимірює наше минуле, сьогоднішнє й майбутнє. Носіями її ідеалу виступають Шевченко, Леся Українка, узагальнений образ Майстра, втілюють його моральні максими, світ казки, легенди тощо.

Простежимо, як авторка проводить свій ідеал крізь мудрість парадоксу, досить поширеного в її творчості. Перший приклад - вірш «Біла симфонія». У ньому йдеться про внутрішній світ жінки, який у мить осяяння відкрився такою глибиною, що її самим розумом не збагнути: «Ти – моє перше кохання./ Останнє уже було» [1, с. 127]. Як перекласти цю поетичну формулу звичайними словами. Таких слів нема. Це – божевілля. Але таке, що перевершує всю мудрість світу. Правда, відкрита поетесою, тяжіє до Абсолюту. Вона підтверджує Божественне в людині, коли та людина – творець. Афористичність вислову, оксиморонне поле – то лише засоби м'якшої посадки з поетичних висот на грішну землю.

Другий приклад – вірш Л.Костенко «Імма Сумак», присвячений відомій співачці, котра володіла голосом широкого діапазону. Виконувала старовинні співи, які поетеса пов'язує з давнім племенем інків, що було винищене чужинцями. Як був на концерті Імми Сумак у Києві. Враження залишилися дивовижні. Можливо, під час тих гастролей слухала співачку й Л.Костенко. Вірш закінчується рядками: «Співає гімни смертна жінка. / А в ній – чи знає і сама? – / безсмертно тужить

плем'я – інки. / Те плем'я, котрого нема» [1, с. 242]. Правда неможливого – так можна виразити один із відтінків смислу наведеної строфи. Як виник той дивовижний спів? Що він несе: чи тільки помсту, чи й любов? Як може тужити «плем'я, котрого нема»? Так поетичний сенс знову веде до Абсолюту. Однак ірраціональна з'ява, сакральний зміст співу Імми Сумак – то ще не вся правда вірша Л.Костенко. Зупинитися перед дивом таланту, посягнути на недосяжне, прикипіти душею до чужої таїни, торкнутися струн власної долі й долі свого народу – може ці вектори спрямують нас до високої правди авторки.

Поезія думки

«Благословенна кожна мить життя / на цих всесвітніх косовицях смерті» [1, с.7] – так сказати про свій трагічний час могла тільки вона. Бо нею рухає любов до всього, що посилає доля, яку «вбирала ... собі сама» [1, с.35]. Через те Л.Костенко завжди почуватися у своєму часі, мимолучно у уявному майбутньому, не переживаючи роздвоєння, у всьому виявляючи цілісність природи. Кожен її твір потребує уважного вчитування, щоб відкрилася глибина його змісту.

Такого підходу гідний і вірш «Послухаю цей дощ» [1, с.10], як зразок філософської лірики. Інтерпретуючи його, слід пам'ятати: тут предметні деталі передають образи думок і естетичних переживань авторки; і їхній зміст має особистісний, іноді несподіваний, багатозаровий характер, що надає творові оригінальності.

Незважаючи на «слухову налаштованість» першого слова «послухаю», звукових вражень у вірші небагато: «шумить», «бляшаний звук води». Їхня роль – акомпонемент до справжнього змісту. Фраза «веселих крапель кроки» зафіксувала перехід від звукових вражень до руху в просторі.

У третьому рядку появляється основний вид руху – рух у часі. На зміну реальним картинам приходять уявні. Повтор короткого слова *мить* («Ще мить, ще мить, ще тільки мить і мить») моделює швидкий темп цього руху. Наступні його виміри *роки* й *віки* творять висхідну градацію, кожен ступінь якої потребує індивідуальних часових характеристик. Якщо *мить* може бути виміряна щоденною практикою, а *роки* осяжні з погляду особистого досвіду («оглянись» – згадаю), то *віки*

виходять за межі цього досвіду: їхній вимір ґрунтується на *історичній пам'яті*.

Щоб подолати наступний часовий бар'єр, який не піддається звичайному вимірюванню («Ніхто уже й не зна»), авторка вводить час до сфери легенд і міфів («в туманностях душі чи, може, Андромеди»), представляючи людину і космос як співмірні величини. І тут у процесі самопізнання виявляються нові якості ліричної героїні, які дають їй змогу осягнути свою «найвищу сутність»:

...я в мантиях дощу, прозора, як скляна,
приходжу до живих і згадую про мертвих.

Як розкодувати цю перепустку до найвищих істин буття? Вишукана форма першого рядка дещо утруднює визначення його семантичного центру. Таких центрів тут два: «в мантиях дощу» і «прозора». Зміст першого має декілька ступенів метафоризації. Перший: людина під дощем, по ній стікають потоки води, що нагадує *мантию*. Але за ситуацією лірична героїня захищена від дощу, через те запропонований зміст метафори не вписується в художню систему вірша. Другий: «цей дощ», про який ідеться в першому рядку вірша, не звичайні літні опади. Він не для городу, не для ниви (про них поетеса не згадує). Він став приводом до роздумів про людину і світ. Тож «манти дощу» - це істини, які усвідомила поетеса під впливом конкретного дощу («послухаю *цей* дощ»). Слово «прозора» в контексті вірша означає *відкрита* до світу, *доступна, зрозуміла*. У світлі запропонованого тлумачення виразу «в мантиях дощу» особливо ваги набуває варіант розкодування слова *прозора* – *зрозуміла* як складник самооцінки поетеси.

Рядок «приходжу до живих і згадую про мертвих» має побутовий і філософський рівні тлумаченні. Побутовий рівень передає ситуацію, яку переживає людина, котра через багато років повернулася в рідні місця. Тут застала нових людей, які виростили без неї. Багатьох близьких і знайомих не стало, про них тільки згадують. А філософський зміст рядка можна розкодувати так: у людській свідомості живі і мертві творять одне коло, що тримається на любові й пам'яті.

Завершальні штрихи образу ліричної героїні, які виражають її «найвищу сутність», подані в останній строфі:

Цілую всі ліси. Спасибі скрипалю.
Він добре вам зіграв колись мою присутність.
Я дерево, я сніг, я все, що я люблю.
І, може, це і є моя найвища сутність.

Тут змістове навантаження несуть різні аспекти форми: взаємодія художнього й граматичного часів, різних точок бачення, особливості композиції. Лірична героїня дивиться на себе і світ з майбутнього часу і здобутого в уявних мандрах досвіду. Уся строфа перейнята радістю усвідомленого зв'язку людини з природою на емоційному рівні: «цілую (в контексті –

«люблю») всі ліси». Третій рядок «я дерево, я сніг, я все, що я люблю», утверджує любов як єдину основу емоційної єдності людини зі світом.

Принципове значення має побудова останньої строфи: у центрі індивідуального досвіду ліричної героїні поставлено образ скрипалю (на сакральному рівні – духовного Творця), який *зіграв* колись її *присутність*, тобто створив її як людину духовну. Це стало основою взаємодії Божественного (зіграв присутність) і людського («цілую», «люблю») начал в образі ліричної героїні. Керуючись розвинутим художнім тактом, Л.Костенко розвела ці величини в часі: час ліричної героїні теперішній, що означає довготривалу дію і є результатом контактів людини з Творцем; час *скрипалю* (Творця) минулий, що означає завершену дію, яка веде до усвідомлення ліричною героїнею своєї сутності. Через те коректно звучить вдячність ліричної героїні («спасибі») скрипалю (Творцеві) як постійно активна дія. Пам'ять про того, хто тебе створив («зіграв ...присутність»), стала основою наближення ліричної героїні до своєї сутності, яка виявляється в ідеальному єднанні зі світом і Богом, у чому лірична героїня знаходить душевну рівновагу:

Серце болем гою.

Діапазон ліричного переживання поета – це здатність відгукуватися на світ, на його великі й малі проблеми, здатність переходити від радості до болю, від враження до думки, від сумнівів до питальних інтонацій, до пошуків рівноваги між ними.

Читаєш вірш Л.Костенко «Затінок, сутінок, день золотий» [1, с.15] – і захоплюєшся її талантом підносити до рівня мистецтва відомі факти, які є частиною чийось біографії і які поетеса прийняла у свою долю і свою біографію. Через те вона реально переживає захоплення ідеальним місцем на землі, яке, за національною міфологією, можна назвати «українським раєм» («Затінок, сутінок, день золотий», «Світку мій білий, яке тут роздолля»). Водночас бачить зародження конфлікту в ідеальному просторі («плачуть і моляться білі троянди»), знаки розірваного часу та поруйнованих традицій (може, в покинутій хаті «живе...сама самота, / соває пустку у піч рогачами»), уболіває за долю людей, які покинули свої домівки («Де ж ви, ті люди, що в хаті жили?»). У підтексті наведених фраз і рядків звучать запитання: хто ті люди, що в «хаті жили?» Яка їхня провина? Хто їх вигнав із раю?..

Про якусь провину тих, хто покинув ідеальну красу і своє обійстя, у вірші конкретно не йдеться. Серед них міг опинитися будь-хто. Тому про «втекших із раю» сказано узагальнено, але інтимно: «Може, це я, або хто, або ти ...» Поетеса переймається тривогою, спостерігаючи руйнацію серед краси, і намагається певним способом зарадити своєму болю. Так у творі народжуються уявні

картини. Перша – це уявний образ господаря хати, котрий

ось там сидить у куточку веранди. Може, він плаче, а може, він жде — кроки почулись чи скрипнула хвіртка. Може, він встане, чолом припаде, там, на веранді, чолом до одвірка.

Турботливе серце авторки допитується: як переживатимуть трагедію нащадки? Розгадка подається у формі нової загадки, яка складається з трьох частин: *смуток нащадків – танець бджоли – безсмертне поле*. *Смуток нащадків і безсмертне поле* – дві альтернативні відповіді. Смуток – гуманістичний жест нащадків, який поетеса намагається передати їм. Безсмертне поле – основа впевненості в майбутньому. Але це вольовий жест. Третій складник відповіді – «танець бджоли». Він обернений і до *нащадків*, і до *безсмертного поля*. Чи об'єднає їх? Чи порозуміються вони за допомогою цього зв'язку? Адже *танець бджоли* – це своєрідний спосіб передачі інформації мудрими і працьовитими комахами. Чи вистачить мудрості в нащадків, щоб зрозуміти цю інформацію? Чи не обірветься зв'язок часів?

Надія поетеси проектується на уявну картину, яка зреалізується на її землі через тисячу літ. Тоді авторка, «розбуджена в генах», сподівається знайти слід свого роду у «плачах і легендах».

Поєднання матеріальної і духовної історії (земля - плачі і легенди) можуть стати запорукою невмирущості роду й народу. Іншими словами, авторка прагне, щоб на рідну землю повернувся «затінок, сутінок, день золотий».

Уявні картини у вірші Л.Костенко не втеча від сумної реальності, а спроби порятунатися від тривоги й душевного болю. Водночас поетеса не відвертає очей від конкретних знаків руйнації. Вони завжди перед її внутрішнім зором, як нагадування про лихо, про обов'язок перед часом і землею. Поетеса чує, як хтось «квилить у цій хаті ночами». То нагадують про себе знаки руйнації: «голос криниці», що за мовк, «руки шовковиць», що заклакли, «вікна забиті», замок на дверях, як «ржава сережка», причілок, оббитий сльотою...

Знаки руйнації ще раз відгукнуться в останній строфі вірша, але вже як знаки пам'яті, пропущені крізь душу поетеси й совість народу:

Може, це *біль* наш, а може, вина,
Може, *бальзам* на занедбані душі...

Авторка не зупинилась на жодному з активізованих концептів. До кожного прикріпила вставне слово «може», як застереження від абсолютизації висновку, закликаючи всіх до вибору. А вибір для Ліни Костенко – це завжди й відповідальність.

Література

1. Костенко Л.В. Вибране / Ліна Василівна Костенко – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.

Василий Марко

ЛИРИКА ЛИНЫ КОСТЕНКО. АНАЛИТИЧЕСКИЕ ЭТЮДЫ

Аннотация. Предлагается анализ и интерпретация стихов Лины Костенко «Белая симфония», «Имма Сумак», «Послушаю этот дождь», «Тень, полусумерки, день золотой...»

Ключевые слова: Абсолют, идеал, символ, интерпретация, код.

Vasyl Marko

LYRIC POETRY OF LINA KOSTENKO. ANALYTICAL ETUDES

Annotation. An analysis and interpretation Her poems "White Symphony", "Imma Sumac", "Hear this rain," "Shade, twilight, golden day ..."

Key words: Absolute, ideal, symbol, interpretation, code.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2013 р.

Марко Василь Петрович – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.